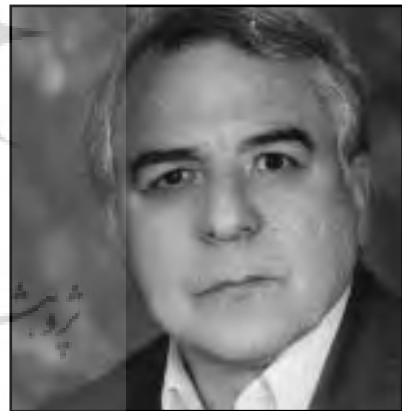

کتابخانه‌ها در طول اعصار دچار تغییرات شگرفی شده‌اند. این تحولات در پاره‌ای از موارد با سرعت کمتر و در بعضی موارد بسیار سریع به وقوع پیوسته‌اند. با سیر تحولی کتابخانه‌ها بالطبع کتابداران نیز جایگاه و منزلت متفاوتی داشته‌اند. هرگاه در کتابخانه‌ها محمل‌های اطلاعاتی و ابزارهای قدیمی جای خود را به محمل‌ها و ابزارهای نوین داده‌اند، کتابداران نیز سعی کرده‌اند تا به طراحی نظام‌هایی که کلیه قابلیت‌های شرایط جدید را در نظر داشته باشد بپردازند. یکی از این تحولات افزایش میزان انتشارات و نیاز به کنترل، سازماندهی و اشاعه حجم عظیمی از اطلاعات مندرج در این منابع اطلاعاتی می‌باشد. بر این اساس کتابداران سعی در استفاده از قابلیت‌های رایانه به عنوان ابزاری نوین جهت ثبت، کنترل، سازماندهی و اشاعه اطلاعات نمودند. با ورود رایانه به کتابخانه‌ها و شناخت توانایی‌های آن خصوصاً در ذخیره و بازیابی اطلاعات، به سرعت میل به استفاده از این ابزار در کتابخانه‌های سراسر جهان قوت گرفت. کتابخانه‌ها که با سیل عظیمی از منابع جدید روبه‌رو بوده و در صدد یافتن راه‌هایی برای کنترل و ایجاد نظم این منابع بودند رایانه‌ها را مناسب‌ترین وسیله در این راه شناختند. بر این اساس سالیان اخیر، سال‌های ورود و گسترش رایانه به کتابخانه‌ها بوده است. امروزه دیگر رایانه‌ها تنها برای ذخیره و بازیابی اطلاعات منابع اطلاعاتی یک کتابخانه به کار گرفته نمی‌شوند بلکه به تدریج در سایر عرصه‌های کتابخانه‌ای همچون: امانت، سفارشات و ارتباط از راه دور نیز مورد استفاده قرار می‌گیرند. مزایای کتابخانه‌های مکانیزه که در سطح وسیع از امکانات رایانه‌ها در بخش‌های مختلف کتابخانه‌ای استفاده می‌کنند نه تنها در زمینه‌های فنی اطلاع‌رسانی بی‌شمار است بلکه از نظر اقتصادی نیز بسیار به صرفه است. بنابراین عامل سرعت و دقت در ذخیره و بازیابی اطلاعات، امکان مبادله اطلاعات و پیوند چند کتابخانه با یکدیگر و عامل کاهش هزینه، همگی از جمله عوامل گسترش خودکارسازی در کتابخانه‌ها به شمار می‌روند. دکتر محمدحسین دیانی از جمله اساتید رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است که بیشترین تلاش علمی خود را در این خصوص مصروف داشته است و این خود انگیزه‌ای شده است تا باب گفت‌وگویی را با ایشان باز کنیم. آقای دکتر محمدحسین دیانی، اولین استاد کتابداری و اطلاع‌رسانی در کشور، استاد سابق دانشگاه شهید چمران اهواز و استاد کنونی گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد، هستند. ایشان چندین سال عهده‌دار پست‌های مدیریت گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های شهید چمران اهواز و فردوسی مشهد و همچنین مدیریت کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید چمران بوده‌اند و علاوه بر تخصص بسیار بالا در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی و مکانیزه کردن کتابخانه‌ها از تجربیات ارزنده‌ای نیز در این زمینه برخوردار هستند. بر این اساس در مصاحبه حاضر که تحت عنوان «مکانیزه کردن کتابخانه‌ها» می‌باشد سعی می‌شود تا از نظرات و تجربیات ایشان استفاده شود.

کتابخانه‌های مکانیزه

● جناب دکتر لطفاً در ابتدا، خودتان را معرفی فرمایید؟

○ بنده محمدحسین دیانی و متولد مشهد هستم. در دوران تحصیل دیپلم خود را در رشته ریاضی و کارشناسی را در رشته علوم تربیتی و کارشناسی ارشد را در رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه تهران به پایان رسانیده و برای تحصیل در دوره دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به دانشگاه راتگرز آمریکا عزیمت کردم و در سال ۱۳۵۹ موفق به اخذ مدرک دکتری از این دانشگاه شدم. اینجانب طی سال‌های ۱۳۵۳ تا ۱۳۷۴ به عنوان عضو هیأت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز و از سال ۱۳۷۴ تاکنون نیز در دانشگاه فردوسی مشهد به تدریس اشتغال دارم.

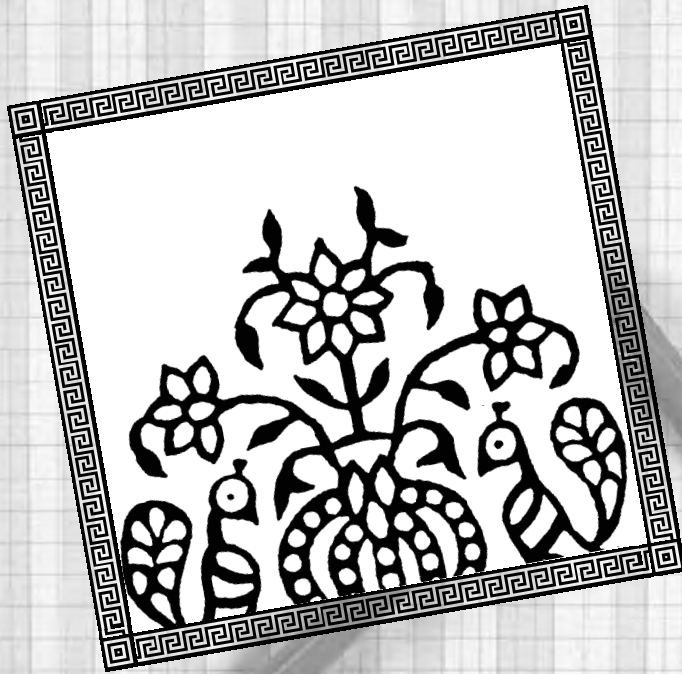
● لطفاً آثاری را که تاکنون در ارتباط با مکانیزه کردن کتابخانه‌ها

تألیف یا ترجمه کرده‌اید، معرفی فرمایید؟
○ البته من تاکنون بیش از ۵۰ مقاله و بیش از ۱۷ کتاب منتشر کرده‌ام که در این بین چند کتاب مستقیماً با شیوه‌های کتابداری امروز مطابقت دارد. اولین آنها کتاب ذخیره و بازیابی اطلاعات بود و پس از آن نیز ترجمه کتاب سازماندهی اطلاعات را که در سال جاری منتشر شده است به چاپ رساندم. در کتاب سازماندهی اطلاعات به ویژه بخش‌هایی به این امر پرداخته شده و کتاب داده‌پردازی برای کتابداران و اطلاع‌رسانان که برای هر کتابداری که برنامه

گفت و گو با دکتر محمدحسین دیانی استاد گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

○ عبدالرضا نوروزی

عضو هیأت علمی دانشگاه شاهد

کارکردهای پیرین با ساختاری نوین

خودکارسازی کتابخانه‌ها را مدنظر دارد بسیار قابل استفاده می‌باشد.

● چه عواملی کتابخانه‌ها را به سوی خودکارسازی سوق می‌دهد؟
○ بشر برای ساده‌تر شدن کارها از ابزارهایی استفاده می‌کرد. استفاده از این ابزارها قدم اولیه است، در مورد مکانیزه کردن در کتابخانه‌ها هم این قضیه فکر جدیدی نیست. سال‌ها از مکانیزه کردن استفاده می‌شده البته در سطوح ساده‌تر، از جمله بازیابی اطلاعات که به صورت مکانیزه از طریق کارت‌های لب منگنه و از طریق ذخیره اطلاعات به صورت میکروفیلم و کارهای اولیه انجام می‌گرفته است. امروزه کلمه مکانیزه شدن را کمتر به کار می‌بریم و از اصطلاحات دیگری استفاده می‌کنیم، ولی به هر حال ما برای ساده‌تر کردن کارها و سرعت بخشیدن و همچنین صحت بیشتر کارها معمولاً به ماشین روی می‌آوریم. هر رشته، ماشین و ابزارهای خودش را طلب می‌کند و در کتابداری نیز از این شیوه استفاده می‌کنیم.

● برای مکانیزه کردن کتابخانه چه حوزه‌های کاری بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند؟

○ بخشی از کارهایی که تن به مکانیزه شدن می‌دهند کارهای قاعده‌پذیرند و می‌توانیم برای آنها مراحل انجामी را در نظر بگیریم که اصطلاحاً حالت یک الگوریتم را به خودش بگیرد. همیشه مکانیزه

شدن مستلزم کارهایی ثابت و تکراری و یا فرآیندهایی که از مراحل واحدی باید گذر کند، می‌شود و این را به ماشین می‌دهیم. مثلاً فرض می‌کنیم برای فهرست‌نویسی توصیفی یک مجموعه قوانین ثابت داریم این قوانین ثابت که کجا نقطه و کاما بگذاریم دستورالعمل‌های کاملاً مشخصی است که برای همه برگه‌ها تکرار می‌شود و ما می‌توانیم در اینجا از مکانیزه شدن استفاده کنیم یعنی برنامه‌ای بنویسیم که این قواعد فهرست‌نویسی را در داخل خودش دارد و باید کسی باشد که بداند این اطلاعات را در کدام یک از این مناطق وارد سازد و بعد اینکه چگونه نظم پیدا کنند و بین آنها چه علائمی قرار داده شود که بر این اساس از یک سری قواعد و دستورالعمل‌هایی پیروی می‌کنیم. در نتیجه بهترین جایی که ما می‌توانیم از مکانیزه شدن در کتابخانه‌ها صحبت کنیم، بخش فهرست‌نویسی توصیفی می‌باشد که به اندیشه و خرد ما خیلی ربط پیدا نمی‌کند. اما در آنجایی که ذهن آدم باید مداخله کند کار مکانیزه کردن دشوارتر است، مگر اینکه بتوانیم بر این چهارچوب‌ها یک قاعده را حاکم سازیم و به ماشین ارائه دهیم تا بتواند براساس آن عمل کند. امروزه نمایه‌سازی می‌تواند به صورت ماشینی نیز قاعده‌پذیر باشد. مثلاً کلمات براساس فراوانی مشخصی که در یک نوشته دارند به عنوان توصیف‌گر نمایه شوند. همچنین مثلاً در نمایه‌سازی ماشینی می‌توانیم کلماتی را از داخل عنوان، مبنای کلیدواژه برای جست‌وجو

قرار دهیم و این کلمات را به ماشین معرفی کنیم و ماشین کار ذخیره‌سازی و بازیابی را انجام داده و بدین ترتیب ذخیره‌سازی و بازیابی به صورت مکانیزه انجام شود.

بخشی

از مشکلاتی که

ما با نرم‌افزارها داریم

به دلیل مشکلات مربوط به خط

فارسی است. نرم‌افزارها بد نیستند،

منتهی خط فارسی به گونه‌ای است که به هنگام

ورود داده‌ها اگر دقت‌های لازم انجام

نگیرد دچار گرفتاری می‌شویم.

این مشکل، مشکل بسیار

اساسی است

● همانطور که می‌دانیم امروزه بسیاری از سازمان‌ها در سطوح گوناگون فعالیت‌های خود را مکانیزه نموده‌اند و بدین ترتیب نرم‌افزارهای مختلفی برای نظام‌هایی همچون انبارداری، حسابداری و امور اداری طراحی شده است که به راحتی کلیه نیازهای آنها را پوشش می‌دهند اما در کتابداری و اطلاع‌رسانی هرگاه بحث طراحی نرم‌افزار کتابخانه‌ای به میان می‌آید مسائلی از نوع متفاوت مطرح می‌شود به طوری که حتی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای موجود نیز به طور مداوم دچار تکمیل و تغییر می‌شوند. لطفاً درخصوص مسائل خاصی که در طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای فارسی مطرح است توضیح دهید؟

○ بخشی از مشکلاتی که ما با نرم‌افزارها داریم به دلیل مشکلات مربوط به خط فارسی است. نرم‌افزارها بد نیستند، منتهی خط فارسی به گونه‌ای است که به هنگام ورود داده‌ها اگر دقت‌های لازم انجام نگیرد دچار گرفتاری می‌شویم. این مشکل، مشکل بسیار اساسی است. دکتر حرّی در یک مقاله تشریح کرد که خط فارسی به راحتی نمی‌تواند با رایانه جور شود. مشکل ما، مشکل خط می‌باشد، و وقتی مشکل خط داریم کسی که می‌خواهد اطلاعات را وارد سازد اگر دقت‌های لازم را نکند با مشکل روبرو می‌شود. مثلاً اگر کلمه دندان‌ها تایپ کند و ما را فاصله بگذارد آن وقت ما در نمایه زیرها می‌توانیم جست‌وجو کنیم در حالی که معنایی ندارد در صورتی که بسیاری از جست‌وجوهای ما در فایل جواب می‌دهند این همان‌ها است که جدا نوشته می‌شود. من شخصاً نرم‌افزار را دارای مشکل نمی‌بینم این خط فارسی است که کار جست و جوی اطلاعات را دشوار می‌سازد. در این ۱۵ سال نرم‌افزارها تغییرات بسیاری کرده است. بخشی به خاطر این است که تمایل داشتند با کتابداری همکاری کنند و نظرات کتابداران را جواب دهند از طرفی ما کتابدارها مثل آدم‌های دیگر قانع نمی‌شویم و می‌خواهیم وضعیت‌مان هر دفعه بهتر شود. نرم‌افزارهای خوبی وجود دارند. ولی ما توقع‌مان این است که خدمت بیشتری کنیم و توقع ما از نرم‌افزارها افزایش پیدا می‌کند. به نظر من نرم‌افزارهای فارسی بد عمل نمی‌کنند، مشکلات بیشتر مربوط به خط است. اما همیشه می‌خواهیم اطلاعات را با قدرت، سرعت و صحت بیشتری بازیابی کنیم و توقع ما از این نرم‌افزارها بیشتر می‌شود و از طرف دیگر آنها خیلی با ما همکاری می‌کنند و روزبه‌روز نرم‌افزارهایی که در اختیار ما هستند بیشتر به ما خدمت می‌کنند.

● بین اصطلاح کتابخانه‌های مکانیزه و کتابخانه‌های دیجیتال

چه تفاوت‌هایی وجود دارد؟

○ مکانیزه کردن یعنی ماشینی کردن انجام کارها که لزوماً دیجیتال شدن نیست. دیجیتال به معنای این است که ما اطلاعات‌مان را به صورت کدهای اسکی یا کدهای مشابه درآوریم و در حافظه رایانه ذخیره کنیم. همچون هارد دیسک یا دیسک‌های فشرده CD یا دیسکت و یا شکل‌های دیگر آن. یک ویژگی دیجیتال‌ها ممکن است این باشد که کتابخانه دیجیتالی محدوده مکانی برای پاسخ‌دهی و برای اطلاع‌یابی ندارد. یک کتابخانه مکانیزه شده مبتنی است بر منابع که فقط خودش در داخل کتابخانه دارد ولی کتابخانه ملی دیجیتال این مفهوم را به ذهن می‌آورد که ما به منابعی که در کتابخانه دیگر هست دسترسی داریم و بالعکس دیگرانی که در این مکان نیستند به منابع ما دسترسی دارند. این تفاوت اصلی کتابخانه‌های سنتی و مدرن است. کتابخانه سنتی هم مخاطب محدودی دارد، مخاطبی که هم دسترسی به مکان دارد و هم موضوعات محدود که مخاطب‌شان افراد خاصی هستند، ولی در کتابخانه‌های دیجیتال و مدرن دیگر مخاطب ما ممکن است هر جای دنیا باشد پس موضوعات ما ممکن است پاسخگویی به افرادی باشد که در هر جای دنیا باشند. این تفاوت اصلی را باید قائل شد که مکانیزه کردن یعنی کارها را به صورت ماشینی انجام دادن.

● همانطور که می‌دانیم از اولین شروط مکانیزه کردن کتابخانه انتخاب نرم‌افزاری با قابلیت‌های مناسب است. چه ملاک‌هایی برای ارزیابی نرم‌افزارها وجود دارد؟ آیا هم‌اکنون منابعی وجود دارند که کتابداران برای انتخاب نرم‌افزار به آنها رجوع کنند؟

○ برای ماشینی کردن و رایانه‌ای کردن، باید از قبل اهدافی را مشخص سازیم. می‌توانیم به بحث ارزیابی بپردازیم و سفارش نرم‌افزاری برای این کارها را بدهیم. منابع بسیار زیادی وجود دارد که ویژگی‌های یک نرم‌افزار خوب را معرفی می‌کند. در ایران ۵ پایان‌نامه کارشناسی ارشد نوشته شده که لااقل نرم‌افزارهای فارسی مشهور را با هم مقایسه کردند و بازیابی اطلاعات را در ۳ نرم‌افزار موردتوجه قرار دادند. لیست بلندبالایی است که ممکن است خیلی جامع باشد، هر کتابخانه‌ای باید اهداف خود را مشخص سازد و نرم‌افزارش پاسخگویی آن باشد. طبیعی است که این نرم‌افزار هرچه که باشد به نظر کتابدار باید ۳ خصوصیت را داشته باشد: مرتبط، سریع و روزآمد بازیابی کند. این ۳ خصوصیتی است که ما می‌خواهیم در نرم‌افزار داشته باشیم، البته به شرطی که ما اطلاعات را درست و روزآمد داده باشیم، پس بستگی به اهداف ما دارد و این در کتابخانه عمومی یا یک کتابخانه دانشگاهی تفاوت داشته و معیارهای ارزیابی آنها فرق دارد.

● آیا برای مکانیزه کردن کتابخانه‌ها به بسترسازی نیاز داریم یا اینکه با ورود این نظام بسترهای لازم ایجاد خواهد شد؟

○ با دو مسئله روبرو هستیم که من به آنها می‌پردازم. اینگونه نیست که ما لازم داشته باشیم همه کتابخانه‌ها به طرف خودکارسازی روی آورند. معمولاً خودکارسازی وقتی به وقوع می‌پیوندد که حجم

که برای انجام پژوهش‌های خود به کتابخانه‌ها نیاز دارند و دوم رساندن منابع خواندنی به افرادی که برای کسب لذت‌های مطالعه و یا گذراندن اوقات فراغت به کتابخانه‌ها مراجعه می‌کنند. آیا مکانیزه کردن کتابخانه‌ها در تشویق به مطالعه این گروه دوم از مراجعان هیچ تأثیری خواهد داشت؟

○ مکانیزه شدن می‌تواند برای لذت بردن افراد مورد توجه قرار گیرد. این همه مراکز ارائه خدمات فرهنگی و کلوپ‌ها برای لذت بردن می‌باشد و تعداد آمار امانت فیلمها و CDهایی که به امانت گرفته می‌شود نشان می‌دهد که این فعالیت‌ها با لذت بردن ربط پیدا می‌کند و به یادگیری کمک می‌کند. البته کسانی که برای لذت از این مواد استفاده می‌کنند خیلی چیزها یاد می‌گیرند. مثلاً در این بازیهای کامپیوتری، بچه‌های ۵ یا ۶ساله اعداد و حروف انگلیسی را یاد می‌گیرند و مغز افراد به خصوص کودکان پویاتر می‌شود و مهارت‌های یادگیری بدست می‌آورند و این ابزارها هم برای یادگیری و هم برای لذت بردن برای تحقیق و تصمیم‌گیری استفاده می‌شود. این سه تارا ما ترکیب شده می‌بینیم. مثلاً کسی که شعر جمهوری اسلامی را می‌خواند می‌تواند همزمان صدای آن را بشنود و از بخش این موسیقی لذت ببرد و همزمان تصویر پرچم آن را ببیند و این شرایط جدید تلفیقی از هر سه تای این‌ها فراهم آورد. با این تفاوت که معمولاً کتابخانه را برای محققین و دانشجویان و اهل کتاب آماده می‌کردیم ولی با این امکانات رایانه‌ای که از طریق کتابخانه‌ها و مراکز دیگر به خانه‌ها راه پیدا کرده لذت بردن از یادگیری و مطالعه را به داخل خانه‌ها برده است و دامنه را گسترش داده است. و ما باید ببینیم که هر ایرانی چه مقدار پشت این دستگاهها می‌نشیند و استفاده می‌کند و آمار مطالعه ایرانی‌ها را با استفاده کردن از این وسایل هم داشته باشند. این هم نوعی مطالعه می‌باشد.

● یکی از آثار جدید شما ترجمه کتاب سازماندهی اطلاعات می‌باشد که در سال ۸۰ در مشهد منتشر شد و مباحث جدیدی در آن وجود دارد. یکی از مفیدترین مباحث این کتاب در خصوص معرفی

منابع و کمیت منابع ما خیلی زیاد باشد و مراجعات هم خیلی زیاد است. وقتی ما دو قفسه کتاب داریم نیازی به خودکارسازی نداریم پس باید حجم منابع ما آنقدری باشد که خودکارسازی را طلب کند. تکنولوژی چیزی نیست که افراد خود به خود به آن روی آورند باید آموزش ببینند و بسترسازی شود و البته برخاسته از نیازهای مهم داخل آن سازمان باشد که کمتر به آن می‌پردازیم. این نرم‌افزارها، پاسخگوی نیازهای عام هستند و ما می‌توانیم آنها را تهیه کنیم قبل از اینکه آموزش دهیم و وقتی آوردیم لازم به آموزش است و این چیزی است که در سراسر دنیا وجود دارد و در ایران هم توجه می‌شود.

● سوالی که امروزه در بین تعدادی از کتابداران مطرح است درخصوص نقش و جایگاه آنان در کتابخانه‌های مکانیزه است؛ لطفاً توضیح دهید که در این صورت آیا نقش کتابداران نیز دچار تغییر و تحول خواهد شد یا خیر؟

○ در این چند سالی که تجربه می‌کنیم وضع کتابداران بهتر شده و شرایطی به وجود آمده که به کتابدار نیاز بیشتری پیدا شده است. در گذشته فقط کسانی به کتابخانه می‌آمدند که با اطلاعاتی که ما ارائه می‌کردیم سروکار داشتند ولی حالا کسی به کتابخانه نمی‌آید ولی به وسیله شبکه‌ها از کتابخانه استفاده می‌کنند که در این صورت به کتابداران احتیاج بیشتری پیدا شد. کار اصلی کتابداران از ابتدا سازماندهی و نظم بخشیدن به مواد بوده است و این وقتی بود که این مواد تحت چهارچوب‌های خاصی منتشر می‌شد و قواعد خاص خودش را می‌طلبید و عده کمی هم تولید اطلاعات می‌کردند و به کتابداران هم نیاز کمتری بود ولی در حال حاضر که هرکسی در هر سنی می‌تواند اطلاعاتی بدهد، نظم دادن به این اطلاعات خیلی اهمیت پیدا کرده و مهمترین کاری که کتابدارها خواهند داشت نظم بخشیدن به این اطلاعات است که حجم آن زیاد است. در گذشته حجم دانش هر ۵ سال دو برابر می‌شد ولی حالا هر سال دو برابر می‌شود. پس مهمترین چیزی که ضرورت دارد سازماندهی است و این کار با کتابداران است. آنچه که در اینترنت وجود دارد رو به سازماندهی حرکت می‌کند. موتورهای جست‌وجو آمدند و حالا ابرموتورهای جست‌وجو آمده‌اند و بعدها روش‌های دیگری خواهد آمد. ما نباید نگران باشیم و هر سازمانی بخواید اطلاعات و مواد خود را هرچند کتابی نباشد، نگهداری و استفاده کند نیاز به کتابدار خواهد داشت و این شخص می‌تواند نام دیگری هم داشته باشد. مثل: دانش‌ورز یا مدیریت دانش. البته در هر شغلی افراد فکر می‌کردند با ماشینی شدن، کارشان را از دست می‌دهند، ولی اینگونه بوده است. بلکه خدمات بیشتری انجام شده و کتابداران بیشتری به استخدام سازمان‌ها درآمدند و نگران‌کننده نیست. کتابداران مهمترین افرادی هستند که در دو دهه اول این قرن به آنها نیاز داریم.

● اگر بخواهیم کلیه وظایف کتابخانه‌ها را در دو دسته کلی تقسیم‌بندی کنیم مشاهده خواهیم کرد که در طول تاریخ همواره کتابخانه‌ها دو وظیفه را عهده‌دار بودند. یکی کمک‌رسانی به افرادی

ما به دو نوع فهرست نویسی توجه داریم یکی فهرست نویسی بنیادی است که به آن (اورجینال) original می‌گوئیم و یکی دیگر فهرست نویسی است که ما از حاصل کار دیگران استفاده می‌کنیم. رایانه، شرایطی بوجود آورده تا لااقل کتاب‌های انگلیسی که در جاهای دیگر معمولاً توسط بنگاه‌های کتابساختی وسیع که در فایل‌هایی که مارک فهرست کنگره آمریکا را دارد می‌توانیم نسخه برداری کنیم. این یک قسمت قضیه است که هر کتاب جدیدی که می‌خریم می‌توانیم در کتابخانه‌های دنیا چک کنیم که چه شماره و توصیفی داده‌اند و موضوع و رده را چگونه داده‌اند و این قسمت خیلی مهم است. در ایران هم اگر شبکه‌هایمان گسترش پیدا کند می‌تواند چنین کاری را انجام دهد. هر کتابخانه‌ای کتابی که می‌خرد، درست است که از خود کتاب می‌تواند فهرست نویسی را انجام دهد، ولی اگر روی شبکه باشد می‌تواند فوراً برگه‌هایش را از کتابخانه ملی سفارش دهد این یک بحث انتقال اطلاعات است که می‌توانیم در فهرست نویسی استفاده کنیم. اما در فهرست نویسی بنیادی سه مطلب داریم یکی توصیف اطلاعات کتابساختی است، دیگری موضوعی که به متن می‌دهیم و در نهایت شماره رده. عملاً کل فهرست نویسی توصیفی می‌تواند رایانه‌ای انجام شود مثل کاری که پارس آذرخش، نوسا، کاوش و نرم افزارهای دیگر انجام می‌دهد؛ شما یک قالب و فرم از قبل آماده شده را با مشخصات کتاب در آن می‌نویسید. فهرست نویسی توصیفی در قسمت علامت‌گذاریها به‌خاطر وجود نظم خاص قابل انجام است. ولی در قسمت شماره دهی و موضوع دهی کتاب و

انواع رمزگذاریها است. لطفاً توضیح دهید که کتابداران در چه مواردی نیاز به کسب اطلاعات در این زمینه دارند؟

این کدها سه استفاده برای کتابداران دارد. بخشی از آن کدهائی است که برای سازماندهی اطلاعات در رایانه‌ها استفاده می‌کنیم. مارک‌ها، کدهائی هستند که ما برای سازماندهی اطلاعات در رایانه‌ها می‌توانیم استفاده کنیم. بخشی از این کدها برای این است که اطلاعات را به این شبکه‌ها بدهیم که برای دادن اطلاعات به این شبکه‌ها از این کدها استفاده می‌کنیم. و سومین کار این کدها، نشر الکترونیکی را میسر می‌سازد. ما برای استفاده از نشر الکترونیکی باید از این کدها استفاده کنیم. برای نوشتن سایت باید از این کدها استفاده شود و وقتی می‌خواهیم ویرایش‌های متفاوتی از نوشته داشته باشیم از این کدها استفاده می‌کنیم؛ حالا این ویرایش‌ها هم می‌تواند پرینت اوت (Print out) را داشته باشد و هم می‌تواند از طریق رایانه منتقل شود. به هر حال این زبان بین‌المللی برای دادن اطلاعات و نظم دادن به این اطلاعات و نشر الکترونیکی است. ما هنوز در آموزش وارد این‌ها نشده‌ایم ولی کاربرد بسیار زیادی دارد و ما وقتی روی می‌آوریم به این شبکه‌ها از این کدهای استاندارد برای دادن و گرفتن اطلاعات استفاده می‌کنیم.

● یکی از مباحثی که در مکانیزه کردن کتابخانه‌ها مطرح می‌شود بحث فهرست نویسی رایانه‌ای است. لطفاً در این خصوص توضیح دهید؟

اقداماتی که بتواند رایانه شماره را براساس موضوع بدهند، تجربیاتی انجام گرفته اما هنوز قطعی نشده است. در آن دو جا که به انسان نیاز داریم یکی تعیین موضوع است و یکی دادن شماره شیوه‌های ماشینی برای موضوع دهی ابداع شده است. یکی نمایه کلید واژه‌ای که از عنوان می‌گیرند و شیوه‌های دیگری نیز وجود دارد که براساس فراوانی کاربرد و یا با استفاده از قانون زیف که دو قانون دارد، به صورت رایانه‌ای موضوع می‌دهد که اگر به این شیوه موضوع دهیم می‌توانیم بر اساس موضوع دهی ماشینی شماره رده را ماشینی یا رایانه‌ای داشته باشیم. هنوز در این زمینه در مرحله تجربه هستیم نه در مرحله مستقر شدن نظام. البته اگر بنا بر عنوان کلید واژه بگذاریم می‌تواند ماشینی انجام شود. در حال حاضر برای مقالات این کار را انجام می‌دهیم. برای کتاب‌ها هنوز به این سمت و سو حرکت نکرده‌ایم ولی به هر حال ممکن است چهارچوب‌هایی را در نظر بگیریم. مثلاً از مولفین بخواهیم که عنوان کتاب را موضوع کتاب بگذارند یعنی موضوع را مشخص کنند و آن را دقیقاً در عنوان بیاوریم و یا لاقلاً چکیده‌ای بگذارند که ما بتوانیم براساس آن چکیده به طریق ماشینی کار را انجام دهیم. ولی آنچه در شرایط فعلی در ایران رخ می‌دهد این است که فهرست نویسی توصیفی ماشینی می‌تواند انجام گیرد ولی در موضوع دادن و شماره با مشکل روبرو هستیم. در غرب تجربیاتی در این زمینه‌ها شد. کتاب مفاهیم بازیابی اطلاعات آقای دکتر آزاد و آقای دکتر فتاحی را که بخوانید چهار تجربه که بویژه در قانون زیف کار می‌کند یا فراوانی واژه‌ها به صورت تجربه انجام گرفته، لیست شده است. پس آنچه که مهم است این است که در کلاسهای سازماندهی نباید در فهرست نویسی توقف کرد چون که می‌توان این کار را با ماشین انجام داد. تأکید ما باید روی شماره دهی و موضوع دهی باشد.

● در یکی دیگر از آثارتان که در سال ۱۳۷۸ تحت عنوان نام آشنایی با مفاهیم ذخیره و بازیابی اطلاعات در نظام‌های کتابخانه‌ای و کامپیوتری منتشر شده است. در فصل اول به مفاهیم کلی در نرم‌افزارها و در ادامه نیز در هر فصل به معرفی یک نرم‌افزار کتابخانه‌ای پرداخته شده است. شما که از مؤلفین کتاب بوده‌اید چه خصوصیتی را در این نرم‌افزارها می‌بینید؟

○ این کتاب در دست چاپ دوم است. در مقدمه شرح داده‌ام در مرحله‌ای هستیم که کتابداران باید با مفاهیم اولیه مربوط به پایگاه‌های اطلاعاتی آشنا شوند. یک درس به عنوان پایگاه‌های اطلاعاتی داریم، منتهی در اینجا اساتید بیشتر معرفی منابع الکترونیکی را دنبال می‌کردند و من احساس کردم باید مفاهیم پایه و اولیه کامپیوتر و افرادی که این پایگاه‌ها را می‌سازند معرفی کنیم. در بخش اول تک تک مفاهیم آمده است که در انتها این مفاهیم به هم وصل می‌شوند و یک تعریف به عنوان پایگاه اطلاعاتی دارد. در این تعریف ۱۰ تا ۱۵ مفاهیم و شرح آن‌ها را آورده‌ام در قسمت‌های بعدی به معرفی نرم‌افزار CDS-ISIS و چهار نرم‌افزار فارسی پرداختیم. وقتی پایگاه‌های اطلاعات شروع به ساختن کردند همه آنها براساس نرم‌افزار CDS-ISIS شکل گرفتند، هم پارس آذرخش، هم نوسا و

هم نرم‌افزاری که مرکز اطلاعات و مدارک علمی دارد و هم نرم‌افزاری که سازمان پژوهش علمی صنعتی ایران دارد. زیربنای این ۴ تا یکی است البته خودشان می‌گویند تغییراتی در آن داده ولی کلا همه آنها یکی بودند و از اسلوب آن نرم‌افزار CDS-ISIS که

یک نرم‌افزاری است که سازمان یونسکو برای کشورهای مثل کشورهای ما طراحی کرده، شکل گرفته‌اند. اینجانب از سال ۶۶ با این نرم‌افزار کار کرده‌ام. امروزه چند کتابخانه در سطح کشور با نرم افزارهایی که براساس نرم‌افزار CDS-ISIS نوشته شده‌اند کار

می‌کنند و بدین ترتیب دانشجویان کتابداری نیز در کتابخانه‌هایی که مشغول به کار می‌شوند با یکی از نرم افزارهای نوسا، پارس آذرخش، و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و کاوش سروکار خواهند داشت. آنان باید یک ابزار و اطلاعات مقدماتی در این خصوص داشته باشند و یک دستنامه‌ای وجود داشته باشد که اگر با نوسا برخورد کردند بتوانند از آن استفاده کنند و تمرین کنند و دست خالی نروند و بگویند من نوسا خوانده‌ام و پارس آذرخش نمی‌دانم یا برعکس.

بنابراین دانشجو با استفاده از این کتاب می‌تواند اعتماد بنفس و آگاهی پیدا کند تا زمانی که به کتابخانه می‌رود و می‌بیند کتابخانه یکی از این نرم افزارها را مورد استفاده قرار می‌دهد بتواند حداقل به صورت مقدماتی با آن‌ها کار کرده و تجربیاتش را اضافه کند. هدف این کتاب در آن زمانی که نوشته شده بود این بود و اولین کتاب بود که مباحثی را در رشته کامپیوتر بویژه در پیوند پایگاه‌های اطلاعاتی آورده و وارد حوزه کتابداری و اطلاع رسانی کرد. مورد دیگر اینکه کار کتابداران با متخصصین کامپیوتر همپوشانی دارد و براین اساس باید بتوانیم زبان یکدیگر را بفهمیم و از امکانات استفاده کنیم. بدین ترتیب یکی از کارهایی که همواره من در آثارم دنبال می‌کنم آوردن این مفاهیم به زبانی که من می‌فهمم و تصور می‌کنم کتابدار و دانشجویان کتابداری نیز آن را می‌فهمند و دانش مربوط به رشته کامپیوتر را اضافه می‌کنند. این کتاب با این هدف نوشته شده است.

○ از انواع کتابخانه‌های موجود در کشور ما کدام گروه در مکانیزه کردن پیشگام می‌باشد؟

○ واقعیت این است که فعلاً در سطح دانشگاهها بیشتر رواج پیدا کرده است. البته در کتابخانه عمومی و بخصوص کتابخانه مرکزی هم رایانه راه پیدا کرده است. لاقلاً به هر یک کتابخانه عمومی یک کامپیوتر داده شود و کامپیوتر وصل شود به یک شبکه. اینگونه نیست که بگوییم در جایی هست و در جای دیگر نیست و اگر بخواهیم نسبت بگیریم دانشگاهها اولین جاهایی بودند که پذیرفتند و سرمایه گذاری کردند بعضی دانشگاهها بیشتر، بعضی کمتر و بعضی‌ها زودتر و بعضی‌ها دیرتر مثلاً کتابخانه اهواز در سال ۶۷ رایانه‌ای کرد، پس قدم اول در دانشگاهها و قدم دوم به مراکز اطلاع‌رسانی که شاید از

آنچه در شرایط فعلی در ایران رخ می‌دهد این است که فهرست نویسی توصیفی ماشینی می‌تواند انجام گیرد ولی در موضوع دادن و شماره با مشکل روبرو هستیم

در آموزش ما مشکل زیاد داریم اگر قرار است چیزی عوض شود باید استادان عوض شوند یعنی اگر قرار است در محتوای آموزشی تغییری ایجاد شود باید اول استاد یاد بگیرد. بنده مقاله‌ای تحت عنوان مقاومت در برابر تحقیق دارم و این بحث را باز کرده‌ام ولی متأسفانه اعضای هیات علمی کتابداری ایران مقاومتشان در برابر تغییر زیاد است. به نظر می‌رسد در اکثر دانشگاهها حتی ساده‌ترین درسهای رایانه‌ای را گروه‌های غیرکتابداری می‌دهند

مقاومت در برابر تحقیق دارم و این بحث را باز کرده‌ام ولی متأسفانه اعضای هیات علمی کتابداری ایران مقاومتشان در برابر تغییر زیاد است. به نظر می‌رسد در اکثر دانشگاهها حتی ساده‌ترین درسهای رایانه‌ای را گروه‌های غیرکتابداری می‌دهند. ما در سطوح متفاوت آموزش داریم، دانشگاهی است که کارشناسی و کارشناسی ارشد و دکترا دارد ولی هیچکدام از کتابدارها دانش رایانه‌ای که به درد دانشجو بخورد را ندارند، ندارد در جاهای دیگر وضع خیلی بدتر از این هست به این نتیجه اولین چیزی که باید عوض شود اعضای هیات علمی هستند به نظر می‌رسد که اعضای هیات علمی که سن بالایی دارند نمی‌خواهند عوض شوند و ما باید دل ببندیم به جوانانی که به گروه‌های آموزشی می‌پیوندند، این‌ها احتمالاً می‌توانند قدم اول را بردارند. دوم اگر استادی برای تدریس درس نباشد پس درس هم بوجود نمی‌آید همین کتاب مفاهیم بازیابی پایگاههای اطلاعاتی اولین قدمی بوده است که من برای ورود دانش متفاوت برداشته‌ام در سال‌های ۱۳۶۷ این CDS-ISIS را آوردم در درس پایگاههای اطلاعاتی، و شروع کردم به دانشجویان کارشناسی تدریس کردم در بعضی از گروهها این کار به وقوع پیوست لاقول در دانشگاه فردوسی ما ۲۰ واحد درس دادیم که همپوشانی با رایانه و کتابداری دارد. مثلاً ما دیگر درس ماشین نویسی نمی‌دهیم به جای ماشین نویسی فارسی زرنکار و به جای Word درس می‌دهیم و یک مقاله برای توجیح این کارها داریم به هر حال در گروه دانشگاه فردوسی ما ۲۰ واحد درس پیش بینی کردیم که این‌ها تلفیقی است که کامپیوتر منها و کتابدارها، و در جاهای دیگر کمتر به این قضیه پرداخته‌اند ما امیدواریم تجربه کنیم و مفید خواهد بود و دیگران از آن استفاده کنند و در کارشناسی ارشد و دکترا وارد این قضیه شده‌ایم ولی در کارشناسی به دلیل تعداد زیاد دانشجویان و امکانات، کمتر جلو رفته‌ایم ولی در دانشگاههای دیگر نشنیده‌ایم که در این سمت و سو حرکت کنند به جز دانشگاه فردوسی و اهواز.

● همانطور که می‌دانیم کتابداران و مراجعین دو قشری هستند که در ارتباط مستقیم با نظامهای، کتابخانه هستند و هرگونه تغییر در این نظامها نیز بر نحوه عملکرد این دو گروه تاثیر خواهد داشت. حال سؤال این است که کتابخانه‌های مکانیزه چه خدماتی را جهت همسو نمودن این اقشار در محیط جدید می‌توانند ارائه دهند؟

دانشگاهها جلوتر هستند و بعد راه باز کرده به کتابخانه‌های عمومی و دبستانی ولی هنوز یک حالت زینتی دارد، بیشتر برای لذت بردن و تفریح کردن استفاده می‌کنند در دانشگاهها هم هنوز استفاده کامل و اساسی از این سیستم نمی‌شود حتی وقت افراد را هم می‌گیرد و از کار اصلی آن‌ها را دور می‌کند شاید به خاطر اینکه قبل از این آموزش وجود نداشته، فعلاً در مرحله آزمون و خطا هستیم نه در مرحله بهره‌گیری از رایانه‌ها.

● باتوجه به شرایط کتابخانه‌های جدید وضعیت آموزش کتابداری در کشور چگونه است؟ آیا سرفصل‌های دروس رشته کتابداری با شرایط خاص کتابخانه‌های مکانیزه همسو شده‌اند؟
○ در آموزش ما مشکل زیاد داریم اگر قرار است چیزی عوض شود باید استادان عوض شوند یعنی اگر قرار است در محتوای آموزشی تغییری ایجاد شود باید اول استاد یاد بگیرد. بنده مقاله‌ای تحت عنوان

فقط باید پذیرفت که زمان راه خودش را می‌رود و ما نباید در برابر این سیستم مقاومت کنیم به هر حال در حوزه مدیریت می‌توانیم نادیده بگیریم ولی هم خودمان و هم جامعه صدمه می‌بیند ما باید راه غلبه بر این تغییر به گونه‌ای که کار ما راحت‌تر سازد و مراجعین را راحت‌تر کند را پیدا کنیم نمی‌توانیم در برابر آن ایستادگی کنیم

○ ما در دانشگاه فردوسی دو شیوه را دنبال کردیم. یکی اینکه کلاس‌های فراوانی برای کتابداران شاغل در دانشگاه در کتابخانه مرکزی گذاشته‌ایم که مرتباً هر سال تکرار می‌شود و کارمندان کتابخانه‌ها تحت آموزش قرار می‌گیرند. دوم برای مراجعه‌کننده‌ها. قدم اول برای آموزش استادها بوده و بنا بر این در کتابخانه مرکزی دانشگاه کارگاه‌های بسیار زیادی برای آموزش هیات علمی گذاشته‌ایم. در کتابخانه آستان قدس همایش راجع به آموزش مراجعه‌کنندگان داریم و آیین‌نامه‌ای نوشتیم که در شماره ۱۸ مجله کتابداری و اطلاع‌رسانی چاپ می‌شود. یکی از مشکلاتی که در دانشگاه مطرح است و من به عنوان متخصص از مقامات دانشگاه خواست وظایف جدید کتابخانه مرکزی را تعیین کنیم یکی از بحث‌های زیاد ما این است که آموزش مراجعه‌کنندگان یک وظیفه‌ای است که کتابخانه مرکزی باید برعهده داشته باشد و پایگاهش را فراهم کنیم. پس هم کتابداران و هم مراجعین آموزش باید ببینند و در قدم اول استادها. بعضی از اساتید خودشان را وارد این سیستم جدید نکرده‌اند ولی بخش اعظم نیروهای ما در این حوزه وارد شده‌اند هر کس در این کلاس‌ها شرکت کند متوجه می‌شود دانش آنها در حوزه اطلاع‌رسانی به شیوه جدید یا جدی دیجیتال دانش که نسبتاً قدیم نیست راه درازی هست و کسانی که مقاومت در برابر تغییر داشته باشند می‌ایستند و جوانها جای آن‌ها را می‌گیرند.

● چه توصیه‌ای به کتابداران و کتابخانه‌هایی که در راه مکانیزه کردن گام بر می‌دارند دارید؟

○ برای شروع هر کاری اول باید احساس کنند نیازی در اطرافشان هست. اگر این احساس را دارند باید از دو طریق، مشاهده در قدم اول یعنی بروند جاهایی که مکانیزه شده‌اند را ببینند که تجربیاتی داشته‌اند و قدم‌های مثبت و منفی چه بوده است و دوم اینکه در مجله‌های کتابداری همین مباحث را دارد مطالعه کنند و مشورت بگیرند از کسانی که در این حوزه‌ها کار کرده‌اند، یکدفعه و ناگهانی تغییر صورت ندهند چون تغییر ناگهانی باعث مقاومت‌های شدیدی از طرف مراجعه‌کنندگان را خواهد داشت.

ما تجربیات بدی را در طول تاریخ کتابداری داشته‌ایم که تغییر ناگهانی موجب شده مقاومت شدید بوجود آمده است، کسانی که سن و سالی دارند، حرکت‌هایی که در سال ۱۳۵۲ بوقوع پیوست زمینه‌اش

از تغییر شدید در کتابخانه حقوق بود، برای تغییر از سیستم قدیم به سیستم جدید مقاومت فوق‌العاده زیادی را برانگیخت در آن زمان دانشگاه را برهم زد، مردم مقاومت می‌کنند علی‌الرغم اینکه کار مثبتی انجام می‌دهیم و کارشان را ساده می‌کنیم ولی در ابتدا تا وقتی که یاد نگرفته‌اند می‌گویند همان سیستم قدیم بهتر بوده است. فقط باید پذیرفت که زمان راه خودش را می‌رود و ما نباید در برابر این سیستم مقاومت کنیم به هر حال در حوزه مدیریت می‌توانیم نادیده بگیریم ولی هم خودمان و هم جامعه صدمه می‌بیند ما باید راه غلبه بر این تغییر به گونه‌ای که کار ما راحت‌تر سازد و مراجعین را راحت‌تر کند را پیدا کنیم نمی‌توانیم در برابر آن ایستادگی کنیم.

○ با تشکر از صحبت‌ها و نظراتان امیدواریم راه گشای کتابداران و دانشجویان باشد.